

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

22262 30%

מועד קיץ תשפ"ד 2024

הפתרון נכתב על ידי רועי אדחוח (רכז),
ענבר קפלן ואיילת כהן.

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

סעיף א'

שלושה דוגמאות מן השיר לתופעה של אימוץ התרבות ההלניסטית על ידי השליטים החשמונאים, הם:

- **אימוץ שמות הלניסטיים - אימוץ שמות הלניסטיים** – יורשיו של שמעון אימצו שמות הלניסטיים וננשאו שם כפול: **הם הוסיפו לשמם העברי שם יווני**, למשל **בשיר**: שלומציון אלכסנדרה (המלכה) ואלכסנדר ינאי. השם העברי נועד לציבור היהודי והביע הזדהות עם הדת והמסורת היהודית, ואילו הוספת השם היווני הביעה את הרצון להתקרב אל התרבות ההלניסטית ולזכות בהכרה בעולם ההלניסטי.
- **אימוץ השפה היוונית** – לצד השימוש בארמית, **בחרו המנהיגים החשמונאים המאוחרים ובני משפחתם ללמוד את השפה היוונית ולהשתמש בה בחיי היומיום** כדי לקבל הכרה ולהתחבר לשליטים המתיוונים והסלאוקים. בשיר: "הם שולטים היטב ביוונית המדברת והם חוברים ליונים ולשליטים המיוונים, שוים בכל, כמובן, למותר אף לציין." כלומר, ניכר שהשליטים שולטים בשפה כדי ליצור קשרים עם מנהיגים אחרים הלניסטיים אחרים.
- **לקיחת התואר "מלכים"** – מגילת היסוד של מדינת החשמונאים נזנחה, ובמקומה הוקם **שלטון מלכותי הלניסטי**. **אימוץ כתר המלוכה היה בגדר מנהג הלניסטי מובהק**, והמדינה החשמונאית ומלך בראשה, דמתה למדינה הלניסטית. **אלכסנדר ינאי, המופיע שיר, הכתיר עצמו למלך והרחיב את סמכויותיו גם לתחומי החקיקה והשיפוט**. **כפי שמופיע בשיר: בחירתה של אישה (שלומציון אלכסנדרה) לתפקיד מלכה מבטאת את השפעת התרבות ההלניסטית**.
שלושה מניעים של השליטים לאמץ את התרבות ההלניסטית, הם:
- **מניע תרבותי** – **ההתמודדות עם קשיי המדינה החשמונאית והשמירה על עצמאותה הביאו לאימוץ סממנים הלניסטיים מובהקים כי זו התרבות המקובלת באותה התקופה באזור ולכן אנשים ומנהיגים רבים רצו לחקותה ולהיות חלק ממנה**. מתקופת שמעון ועד ימי שלומציון המלכה אנו עדים לתהליך של תמורה (שינוי) באופי המדינה בכיוון של **התחזקות צביונה ההלניסטי**. אם כבר בימי יונתן ושמעון אנו מוצאים ביטויים לחיקוי מנהיגים הלניסטיים שונים, שהרי אלה הולכים ומתחזקים במרוצת הזמן. **בשיר**: אימוץ שמות יוונים ושימוש בשפה היוונית, חגיגת ימי ניצחון (מרד החשמונאים).
- **מניע פוליטי** – **השליטים החשמונאים נאלצו לתמרן בין הכוחות המדיניים (האזוריים) הפועלים באזור ולהוכיח תבונה מדינית ושמירה על עצמאות הממלכה החשמונאית**: עם בית המלוכה הסלווקי, עם עמים נוכריים מחוץ ליהודה ועם רומא. המאבקים וההפיכות בבית סלבקוס השפיעו רבות על הממלכה החשמונאית. השליטים החשמונאים העבירו נאמנותם למתחרים השונים שם על השלטון, וידעו לנצל את חולשתו של השלטון הסלווקי. שליטי ממלכת החשמונאים ביהודה היו במחנה אחד עם אויבי הסלובקים, מצריים ורומא והפיקו תועלת ממדיניותם המשותפת, אשר ביקשה להחליש את בית סלבקוס. **בשיר מופיע: "עכשיו דבר לא עומד עוד למכשול, תם השעבוד למשחצים הללו, למלכי אנטיוכיה"**. הכוונה, בשיר מתואר את מרד החשמונאים כאירוע מפתח בעצמותה של הממלכה החשמונאית.
- **מניע כלכלי** - בין יהודים ובין העמים הנוכרים ותושבי הערים ההלניסטיות בא"י התנהלה תחרות כלכלית קשה שהביאה לעוינות רבה בין הצדדים. התושבים הנוכריים סייעו לכוחות הסלובקים כאשר אלה תקפו את יהודה. החיבור ההלניסטי של השליטים החשמונאים לאובי הסלובקים, נתן להם את התמיכה והאפשרות לתקוף את האוכלוסייה הנוכרית ולגרשה, כך אפשר לתושבים היהודים של הממלכה לשפר את מעמדם הכלכלי, בעיקר בכל מה שקשור לחקלאות.

שלושה שינויים שחלו בממלכה החשמונאית:

- **בתחום הטריטוריאלי** - כל השליטים החשמונאים דאגו להרחיב את גבולות הארץ ומימשו אינטרסים פוליטיים וכלכליים, כמו בכל שאר העולם ההלניסטי בדרך של כיבושים וסיפוחים. דוגמאות: **שמעון** – שמעון מיעט לצאת למלחמות אולם הוא כבש שטחים חשובים והושיב בהם יהודים-בית צור, גזר מעוז סלווקי ששלט על הדרך מהשפלה לירושלים ויפו. כיבושיו אפשרו גישה לים כלומר חיזוקה הכלכלי של יהודה באמצעות מסחר בינלאומי. כמו כן יצר רצף טריטוריאלי יהודי מיהודה עד יפו. בימיו מושגת העצמאות המיוחלת לעם היהודי. **יוחנן הורקנוס** – שינה לחלוטין את פני המדינה החשמונאית. הוא כבש כמה אזורים-עבר הירדן המזרחית, שומרון, שכם, אדום ובית שאן. בכך הרחיב את גבולות יהודה מצפון ומדרום עם רצועת חוף במרכז. לכיבושיו הגדולים התלוותה קנאות דתית שבאה לידי ביטוי בהרס מקדש השומרונים על הר גריזים. כתוצאה מכיבושיו השם "יהודה" נהפך לשמה של הארץ כולה.
- **בתחום הדמוגרפי** – **בתקופת שמעון** הוא נקט במדיניות של טיהור ארץ ישראל על ידי גירוש תושבי יפו וגזר ויישוב יהודים במקומם. שמעון היה הראשון שהדגיש את זכותו ההיסטורית של העם היהודי על א"י. הוא לא הסכים להתבטל בפני אף שליט זר שתבע ממנו לוותר על שטחים. הוא ראה בהם נחלת אבות שנלקחו על ידי אויבי היהודים וכיבושם היה בבחינת השבת זכותם של היהודים על שטחים אלה. בתקופתו של **יוחנן הורקנוס** - צבאו של יוחנן הרס מקדשים כפי שעשו יהודה, יונתן ושמעון. אולם בניגוד לשמעון אביו, שגירש את התושבים הנוכרים והושיב במקומם יהודים, נקט יוחנן במדיניות חדשה - **מדיניות הגיור**. יוחנן כבש את אדום תוך כיבוש עריה הראשיות - מרשה ואדורה. הוא חייב את תושבי אדום להתגייר מפני שהאמין כי תושבי הארץ צרכים להיות יהודים ואין מקום לעמים אחרים. כפי שהיה במדינה ההלניסטית (ההלניזם דגל בטשטוש גבולות וביטול המדינה הלאומית). אדמת הארץ קדושה ולכן יש לגייר את תושביה. בכך רצה יוחנן לייחד את היהודים ולהבדילם מהנוכרים.
שתי הסיבות לשינויים אלו:
- **הרצון לשמור צביונה היהודי של הממלכה החשמונאית** - בניו של מתתיהו ביקשו להקים מדינה יהודית עצמאית, מטוהרת מפולחנים של עבודת אלילים, ולכן נלחמו בנוכרים שישבו בא"י. המלחמה שלהם הייתה גם על אופייה של המדינה החשמונאית. החשמונאים (החל מיוחנן) כפו בכוח את הגיור (ההתייחדות) על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם אל העם היהודי. ההתייחדות לא הייתה רק פעולה דתית אלא גם לאומית שכן, דת ולאום בעולם הקדום היו במידה רבה משולבים זה בזה. ככל שלעם הייתה זהות לאומית חזקה כך הוא התנגד יותר לסיפוח - וככל שהייתה לו זהות לאומית רופפת, כך הוא קיבל עליו את הלאומיות היהודית בקלות רבה יותר. תהליך הייחוד כולו הושלם תוך שני דורות.
- **פתרון לקושי הצפיפות בממלכה החשמונאית** - בתקופת החשמונאים הלחץ הדמוגרפי ביהודה נוצר כתוצאה מגבולותיה הצרים שלא יכלו להכיל את תושביה. עודפי האוכלוסייה של יהודה היגרו במספרים גדולים לארצות זרות, ובראש ובראשונה למצרים. כך גם הייתה ההגירה למחוזות בא"י הסמוכים ליהודה והרחוקים ממנה, שבחלקם התמלאו יהודים ובחלקם ישבו בהם יהודים. אין להטיל ספק בעובדה שחל תהליך של ריבוי האוכלוסייה היהודית בא"י בכלל וביהודה בפרט. האוכלוסייה בארץ גדלה במידה ניכרת, נוצר לחץ דמוגרפי וצפיפות אוכלוסין שדרשו פתרון מידי – כיבושים והתרחבות.

שאלה 2 – מקור – דפוסי השלטון הרומי בארץ-ישראל

סעיף א'

בחירת השליט – השליט בשלטון העקיף הוא מנהיג מקומי (מונה כ"מלך חסות"), ואילו בשלטון הישיר השליט הוא נציב רומאי שמונה על ידי הקיסר.

הבדלים נוספים:

- השליט בשלטון העקיף שולט לתקופה לא מוגדרת, ואילו בשלטון הישיר הנציב ממונה לתקופה מוגדרת.
- השלטון העקיף מגייס צבא משלו, ואילו השלטון הישיר מחזיק צבא עזר רומאי.

דפוסי השלטון האלה שירתו את האינטרסים של השלטון ברומא: **(יש לבחור אחד מהם)**

שלטון עקיף

— הטלת ארגון המנהל הפנימי במדינה וגביית המיסים על השליט המקומי אפשרה לחסוך במשאבים ארגוניים וכספיים.

— שליטה באמצעות שליט מקומי הפחיתה את החיכוכים הישירים עם האוכלוסייה המקומית.

— העצמאות החלקית שהעמים הנכבשים זכו בה עוררה את אהדת הנתונים ומנעה מרד ברומא.

שלטון ישיר

— הבטיח נאמנות מוחלטת של השליט במקום ללא אינטרסים מנוגדים.

— הבטיח את החדרת התרבות הרומאית.

— אפשר קידום וטובות הנאה לבכירים רומאים.

סעיף ב'

טענה של חברי המשלחת בנוגע לשלטונו של הורדוס:

— הורדוס הנהיג משטר עריצות וטרור והסב נזק כבד לעם היהודי. בקטע: "שקנה לו את התכונות הגרועות בתכלית אשר בכל אחד משלטונות העריצות וצירף אותן יחד"; "לא סופר מעולם על פורענות כזו שבאה עליו דוגמת הרעה שהמיט הורדוס על העם".

— הורדוס לא היה ראוי להיות מלך. בקטע: "וחיוו דעתם עליו כעל מלך [...] שקנה לו את התכונות הגרועות בתכלית".

עובדות היסטוריות לביסוס הטענה, על פי הקטע:

— הורדוס רצח רבים מנתיניו: את אצולת ירושלים, יותר ממחצית הסנהדרין, את בני משפחת חשמונאי.

בקטע: "אם אומנם רבים הם שמתו מיתות שמעולם לא סופר עליהן"; "כשהרג בני טובים".

— הורדוס גזל והחרים רכוש.

בקטע: "לא בלבד בזה שהם מתענים [...] אלא גם ברכושם"; "שדד את רכושם"; " [...] בשדידת נכסיהם".

— נקט מדיניות של טיפוח והעדפת האוכלוסייה הנוכרית על פני האוכלוסייה היהודית.

בקטע: "הוא לא חדל מלקשט את הערים, הנמצאות מסביב והמיושבות נוכרים".

טענה אחרת בנוגע לשלטונו של הורדוס על פי הנלמד:

הורדוס היה שליט חדשן שנקט מדיניות שהיטיבה עם העם היהודי ותרמה לו

הורדוס ניהל את הממלכה בהוגנות ודאג לכלל האוכלוסייה.

עובדות היסטוריות:

— הורדוס ביצע רפורמות שהקלו על העם, הפחית את נטל המיסים, קידם את החקלאות ואת המסחר, וסיפק תעסוקה לפועלים רבים באמצעות מפעלי הבנייה והפיתוח שלו.

— הורדוס הרחיב את מתחם הר הבית והקים בית מקדש חדש ומפואר מתוך הקפדה על כללי בנייתו על פי ההלכה.

— הורדוס שמר על מעמדה האוטונומי של יהודה כמדינת חסות ובזכותו הצליחו היהודים לחיות בשלום תחת שלטון רומא (ולא סבלו משלטון ישיר של הנציבים).

— הורדוס תרם לפיתוח הארץ וחיזוקה: פיתח את שטחי החקלאות, הקים אמות מים מסועפות שהעבירו מים לאזורי התיישבות, שיפר את דרכי המסחר, בנה מבצרים שהגנו על גבולות הממלכה, בנה ערים חדשות ושיקם ערים קיימות.

— הורדוס ניצל את קשריו עם רומא כדי להבטיח את זכויות היהודים בתפוצות וכדי למנוע התנכלויות של האוכלוסייה מקומית.

— הורדוס עודד את היהודים בתפוצות להתיישב ביהודה כדי לחזק את מעמדה.

סעיף א'

חשיבות בית המקדש לעם היהודי :

בתחום הדתי - בית המקדש היה המרכז הדתי והרוחני של העם היהודי והמקום בו התקיים הקשר בין העם לאלוהים. בית המקדש הוא המאפשר את עבודת האלוהים וקיום המצוות של העם היהודי.

דוגמה לכך היא **עבודת הקורבנות** - מנהג שנועד לכפר על עוונות (פשעים/פשעים) בין האדם לאלוהים. הקורבנות היו בעלי חיים או מינים מן הצומח, אותם הביאו היהודים בא"י לבית המקדש, ושם הם הוקרבו על אש המזבח או נאכלו על ידי הכוהנים. הבאת הקורבנות הייתה ביטוי מרכזי להיותו של האדם עובד אלוהים, ולכן היא נקראת בלשון המקרא וחז"ל באופן סתמי "עבודה". המילה "קורבן", מלשון "קירבה", יש לה משמעות של קרבה גאוגרפית, בכך שהאדם מביא ומקרב את מתנתו אל המקום הנחשב למקום שכינתו של ה'. מלבד זאת, יש למילה זו משמעות של קרבה רוחנית, שכן באמצעות הקורבן האדם "מתקרב" לאל.

בתחום החברתי - בית המקדש ריכז את מוסדות ההנהגה של העם היהודי. שם פעל הסנהדרין שהיה בית הדין שפסק בעניינים החברתיים בעם לפי ההלכה היהודית. כאשר נחרב בית המקדש העם היהודי נותר ללא הנהגה וזה ערער את היציבות של החברה היהודית.

סעיף ב'

כיצד תרמו חכמי יבנה למעבר של עם ישראל מהיותו "עם מקדש" להיותו "עם הספר":

1. **חכמי יבנה הטמיעו את התפיסה שיש קיום לעם ישראל גם בלא מקדש.**
 - באמצעות שיקום מוסדות ההנהגה – הקמת הנשיאות ובית הדין הגדול (הסנהדרין החדשה) ביבנה, שאפשרו חקיקה ושיפוט של העם.
2. **חכמי יבנה גיבשו בכתובים הלכה משותפת, ועם ישראל נהפך לעם שבמרכז חיינו עמדה ההלכה הכתובה.**
 - באמצעות העברת המרכז הדתי והחברתי מבית המקדש לבית הכנסת (בתי כנסת היו קיימים טרם החורבן, אך אחריו הוקמו עוד בתי כנסת רבים) – התפילות היו לחובה ולמנהג קבוע, תחליף לעבודת הקורבנות בבית המקדש; בתי הכנסת נהפכו למקום כינוס ללימוד תורה בצוותא.
 - הקמת בתי מדרש ללימוד תורה ולהסמכת חכמים.
 - באמצעות ספרות ההלכה הענפה שהתפתחה אחרי החורבן ביוזמתם של החכמים (איסוף הלכות, עריכת המשנה, האגדה, המדרש והתלמוד).
3. **חכמי יבנה מצאו פתרונות לשמירת מצוות בלא זיקה הכרחית למקדש, שאפשרו המשך חיים יהודיים מלאים.**
 - באמצעות קביעת תקנות: התקיעה בשופר בראש השנה שחל בשבת – כפי שהיה נהוג במקדש, נטילת לולב בכל מקום כל שבעת ימי החג ולא רק בבית המקדש; גיור בלי קורבן.

שלוש סיבות למרד בר כוכבא:

1. הפיכת ירושלים לעיר רומאית – הקיסר הדריאנוס החליט להקים עיר אלילית במקום ירושלים, ולהקים בה מקדש לאל הרומאי יופיטר, במקום בית המקדש שחרב. לעיר קראו 'איליה קפיטולינה' הפיכת ירושלים לעיר אלילית הובילה לתסיסה רבה ולבסוף למרד.
2. גזירת ברית המילה – בתרבות ההלניסטית יש מקום מרכזי לקדושת גוף האדם ושלמותו, ולכן הרומאים מאז ומתמיד אסרו על סירוס ועיקור, אך החריגו את ברית המילה מאיסור זה, על מנת להתחשב ביהודים. כאשר הקיסר הדריאנוס ביקר בארץ ישראל הוא אסר על היהודים למול את בניהם, ככל הנראה על מנת להעלים את האופי היהודי של ארץ ישראל. ברית המילה נחשבה לאחת המצוות החשובות בדת היהודית, והאיסור עליה עורר התנגדות עזה של היהודים, עד כדי מרד.
3. מצב כלכלי קשה – לאחר חורבן בית המקדש הרומאים הפקיעו אדמות מאיכרים יהודים, הטילו מיסים כבדים על יהודי ארץ ישראל ומס על כל יהודי האימפריה. בנוסף, לאחר החורבן נפגע מעמדה הכלכלי-חברתי של שכבת הכהונה. תנאים אלה הביאו את היהודים לייאוש ולמרד כדי לבטל את המיסים הכבדים ולשפר את מצבם הכלכלי.

שני גורמים שסייעו להצלחת המרד:

1. הכוננות מראש למרד – למרד קדמה התארגנות חשאית שכללה חפירת מנהרות עם פתחי אוורור, נקודות תאורה, אגירת כלי נשק ומחסני מזון באזור יהודה.
2. התקפות פתע ממקומות מסתור על הצבא הרומי – רשת המנהרות הענפה סייעה למורדים להפתיע את הרומאים, ובאמצעות לוחמת גרילה הצליחו המורדים בתחילת המרד לגרום לאבדות רבות בקרב הכוחות הרומיים.

סעיף ב'

לפי ההיסטוריון יהושפט הרכבי, המרד שהנהיג בר כוכבא נחל כישלון וגרם לכך שמצבם של היהודים בארץ ישראל הוחמר. זו אמירה קשה כי המרד התקיים אחרי חורבן בית המקדש. לטעון שהמרד הוביל לפגיעה גדולה יותר מהאסון של חורבן בית המקדש מראה עד כמה תוצאות המרד היו הרסניות.

טענה זו באה לידי ביטוי בתוצאות המרד הבאות:

1. פגיעה דמוגרפית ביהודים – במהלך המרד מאות אלפי יהודים נהרגו ורבים אחרים נמכרו לעבדות. רוב האוכלוסייה היהודית שנתרה עברה מאזור יהודה לגליל. נאסר על היהודים להתיישב בירושלים, ויושבו בה נוכרים. ליהודים הותר להיכנס לעיר רק ב-ט' באב כדי לבכות על חורבנה של העיר.
2. 'גזירות שמד' – הקיסר אדריאנוס הטיל גזירות דת על היהודים, ביניהן איסור על לימוד תורה, שמירת שבת וחגים, ברית מילה ועוד. בנוסף, נאסר על החכמים לכנס בתי דין ולשפוט ונאסר להתכנס בבתי כנסת. מטרת הגזירות הייתה לבטל את הדת היהודית ולפגוע בשכבת ההנהגה של העם.
3. משבר כלכלי – במהלך המרד כפרים שלמים נחרבו, מה שהקשה על שיקום האוכלוסייה. ההרוגים והשבויים הרבים פגעו בפרנסתן של משפחות רבות. בעקבות המרד הוטלו מיסים רבים על היהודים. רבים מהיהודים שנתרו בארץ ישראל בחרו לעזוב אותה, ומעמדה של ארץ ישראל כמרכז העולם היהודי התערער.

4. אובדן תקווה לעצמאות- היהודים השלימו עם הכיבוש הרומאי הזר. מרד בר כוכבא סיים את ניסיונות היהודים למרוד באימפריה הרומאית ולהשיג עצמאות יהודית.